

10. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. за № 606-XIV//Відомості Верховної Ради України від 18.06.1999 — 1999 р., № 24, стаття 207, стаття 50.

11. Закон України «Про Державний бюджет на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2007 року за №107-VI (ст. 29) // Відомості Верховної Ради України — 2008 р., № 5, (№№ 5—6), с. 62, стаття 78.

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання» від 17 травня 2002р. за № 659.

13. Закон України «Державний бюджет на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» 28 грудня 2007 року за № 107-VI, ст. 62.

14. Наказ Державного Казначейства України від 25.05.2004 р. за № 89 «Про затвердження порядку обслуговування державного бюджету за видатками» п. 12.7 // Офіційний вісник України — 2004 р., № 24, с. 164, ст. 1609, код акта 29128/2004 та Закон України «Державний бюджет на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» 28 грудня 2007 року за № 107-VI, ст. 62.

15. www.ukrstat.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 20.03.2008.

І. С. Куненко,
асистента кафедри теорії та історії держави і права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС»

У статті висвітлюються теоретичні проблеми дослідження поняття «конституційний процес», головні риси конституційного процесу, здійснюється правовий аналіз таких понять, як законодавчий, політичний та конституційний процеси.

Ключові слова: Конституція, конституційний процес, законодавчий процес, політичний процес.

Актуальність теми зумовлена теоретичною та практичною значимістю питань, пов'язаних з формуванням і розвитком в Україні науково обгрунтованої концепції конституційного процесу. Реальні зміни, що відбулися в суспільно-політичній і правовій дійсності України в останнє десятиліття, загострили науково-пізнавальну ситуацію у вітчизняному правознавстві й насамперед у сфері конституційного права.

Конституційний процес відображає найважливіші перетворення в сучасному суспільстві. Він є основною складовою політичного процесу, що в демократичній правовій державі має особливе значення. Від стабільності конституційного процесу в суспільстві залежать вихід із кризи та перспективи демократичного розвитку.

Теоретичне дослідження конституційного процесу актуально й тому, що цій проблемі дотепер не приділялося належної уваги. Питання теорії конституційного процесу тривалий час не були серед пріоритетних. На першому плані вони опинилися лише в останні роки, причому переважно в аспекті законодавчого процесу й у цілому парламентаризму. Конституційний процес, як правило, не виокремлювався в самостійний правовий інститут і не був об'єктом наукового дослідження, не розрізнялися навіть поняття «конституційний процес» і «законодавчий процес». При цьому аналізу звичайно піддавався законодавчий процес, а особливості конституційного процесу або згадувалися мимохідь, або взагалі залишалися поза увагою дослідників; проблеми теоретичного дослідження сучасного конституційного процесу не дістали досі належної уваги представників вітчизняної юридичної науки. Утім в історико-пізнавальному плані тут маємо фундаментальні праці Н. Коркунова, Е. Трубецького, Г. Шершеневича, С. Авакяна, М. Баглая, Н. Бобрової, Л. Воеводіна, Г. Гаджієва, Т. Зражевської, В. Копейчикова, Б. Крилова, О. Кутафіна, Б. Лазарєва, Л. Морозової, Ж. Овсепян, Т. Хабрієвої, Б. Ебзєєва та ін.

Мета даної статті насамперед у конституційно-правовому аналізі поняття «конституційний процес», визначенні функціонального призначення даного явища.

Саме в конституційному процесі криється відповідь на питання, чому одні конституції живуть і працюють століттями на благо свого народу, а інші з моменту їх розробки вже приречені на короткочасність існування.

На сьогоднішній день немає задовільного визначення поняття конституційного процесу. Спектр поглядів дослідників досить різний. У науці існують широке та вузьке трактування даного правового явища, проте обидва підходи не розкривають, на мій погляд, сутності конституційного процесу як правової категорії.

Конституційний процес розглядається у найширшому розумінні як елемент світового історичного розвитку, процес розвитку цивілізованих держав [1].

В. Пастухов визначає конституційний процес у політологічному аспекті — як пошук і досягнення національної згоди у питанні про основи суспільного та державного устрою [2].

О. Румянцев розглядає конституційний процес як сукупність свідомих перетворень, політичних і законодавчих рішень, спрямованих на розвиток конституційного ладу [3].

Визначення конституційного процесу у широкому розумінні не враховує конкретно-юридичну сутність цього явища, що являє собою практичне втілення в життя матеріальних норм конституційного права.

Вузький підхід характеризується тим, що зводиться в основному до процесу прийняття Конституції та внесення змін до неї і недостатньо враховує роль та значення конституційного процесу в правовій системі держави.

Так, В. Бородін визначає конституційний процес як систему правових норм і процедур, що регламентує порядок підготовки, переробки, прийняття та набуття чинності Конституцією та федеральними законами; порядок зміни, перегляду й припинення дії Конституції, а також забезпечення ефективного функціонування основних конституційних інститутів протягом усього терміну дії Конституції [4].

Розуміння конституційного процесу як процесу прийняття та вдосконалення писаної конституції дотримується і російський вчений Р. Хакімов. Він, зокрема, зазначає, що конституційний процес у Росії являє собою прийняття та зміну Конституції РФ, конституцій республік, статутів інших суб'єктів, а також прийняття федеральних законів, що стосуються основ державного устрою» [5].

На думку Т. Зражевської, конституційний процес як державно-правове явище — це форма існування норм конституційного матеріального права, а тому, як правило, він є комплексним, багатосистемним і багатофункціональним. Автор називає деякі особливості конституційного процесу. Першою особливістю є те, що він опосередковує реалізацію конституції, конституційного законодавства і, отже, ті політичні інтереси, які склалися в суспільстві на певний момент. Друга особливість конституційного процесу в тому, що він відображає рівень демократизації в країні, є індикатором реальності змін, що відбуваються в політичній, економічній та інших сферах. Третя особливість конституційного процесу — в складі учасників конституційних правовідносин: Російська Федерація і її суб'єкти, Президент, парламент, Уряд, виборці, депутати всіх рівнів, суспільні об'єднання (у тому числі політичні партії) та ін. Нарешті, четверта особливість — специфіка відповідальності [6].

М. Орзіх зазначав, що уявлення про конституційний процес як процес підготовки та прийняття конституції є помилковим. На

його думку, конституційний процес — це процесуально-правова форма реалізації матеріального права, що встановлює правила функціонування індивідуальних (у різних громадянських станах) і колективних (що асоційовані на різних підставах) суб'єктів [7].

Деякі вчені розглядають конституційний процес одночасно в широкому розумінні (як прогресивний процес становлення й розвитку інститутів конституційного ладу, а також пов'язану з цим діяльність усіх суб'єктів конституційного права) і у вузькому розумінні (як встановлений конституційним законодавством порядок (процедура), відповідно до якого суб'єкти конституційного права реалізують свою конституційну правоздатність). У такому значенні в конституційному праві вживаються поняття «референдумний процес» — сукупність процедур, що визначають порядок проведення референдумів, «виборчий процес» — сукупність процедур, пов'язаних із проведенням виборів органів державної влади й місцевого самоврядування, «законодавчий процес» — сукупність процедур, що визначають порядок розробки й прийняття законів, «конституційне судочинство» — сукупність процедур, що визначають порядок вирішення Конституційним Судом (регіональним органом конституційного контролю) справ, що належать до його компетенції, «бюджетний процес» — порядок розробки (складання) і прийняття бюджету тощо [8].

В іншому виданні визначення «конституційного процесу» також наводиться у широкому та вузькому значеннях. Зокрема, у широкому розумінні конституційний процес — це вся діяльність найвищих органів державної влади, що відбувається у формах, встановлених нормами конституційного права; процес розвитку й удосконалення всіх конституційно-правових інститутів у конкретному суспільстві чи у світі; у вузькому розумінні конституційний процес — урегульована процесуальними нормами конституційного права діяльність конституційних судів і квазісудових органів конституційного контролю з розгляду й вирішення конституційно-правових суперечок і справ про конституційні правопорушення. У цьому разі застосовується також термін «судовий процес» [9].

В. Медведчук визначає конституційний процес у двох аспектах, а саме як різновид політичного процесу, що здійснюється в державі взагалі, та як унікальну соціальну систему. Конституційному процесу, на думку автора, притаманні такі самі риси та характеристики, як і політичному процесу, а отже, вони мають спільні складові — політичну діяльність, політичні рішення, парламент-

ську та партійну діяльність, політичну стратегію і тактику, політичну стабільність та політичну конфліктологію тощо.

Автор зазначає, що поняття конституційного процесу охоплює не лише складання та прийняття відповідної конституції, а й практичне здійснення її приписів, перегляд окремих її положень і внесення відповідних змін, введення конституції в дію тощо. Він триває увесь час, доки існує держава, і розвивається з урахуванням особливостей еволюції відповідного суспільства і держави [10].

О. Скрипнюк у монографії «Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації» в параграфі, що має назву «Конституційний процес в Україні як фактор демократизації суспільних відносин» також розглядає конституційний процес. Зокрема, він зазначає, що це процес, який було розпочато з прийняттям Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року й остаточно закріплено Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Визначення конституційного процесу автор у своїй монографії чітко не надає, але зі змісту праці можна зробити висновок, що, на його думку, конституційний процес — це процес підготовки та прийняття основного закону держави [11].

О. Ющик розглядає конституційний процес як один із видів законодавчого процесу. На його думку, конституційний процес в Україні — це складова світового конституційного процесу. При цьому він виокремлює кілька способів реалізації вітчизняного конституційного процесу, а саме: поточний (спрямований на внесення змін до чинної Конституції), перспективний (полягає у виробленні нової Конституції України) [12].

Деякі російські вчені-конституціоналісти розрізняють декілька видів конституційних процесів. По-перше, це довготривалі еволюційні конституційні процеси, коли конституція діяла в повному обсязі. По-друге — це періоди конституційних реформ, внесення змін та оновлення основного закону. По-третє, революційні періоди, які зумовлювали заміну старої конституції новою.

Отже, однозначного трактування терміна «конституційний процес» ні в зарубіжній, ані у вітчизняній науці конституційного права не дається [13].

Узагальнюючи визначення конституційного процесу, запропоновані в літературі, можна скласти таке уявлення про це явище.

Конституційний процес виступає як законодавча діяльність, спрямована на вироблення та вдосконалення органами державного апарату, громадянами, повноважними особами основного закону держави.

Особливістю конституційного процесу є те, що він може здійснюватися не лише державною владою, а й громадянами у відповідних формах безпосередньої демократії, а також спеціально уповноваженими органами.

Метою конституційного процесу є прийняття, зміна чи припинення не будь-яких нормативно-правових актів, а лише основного закону держави — конституції та конституційних законів.

Прийняття конституції та внесення до неї змін проходить за особливою процедурою, що відрізняється від процедури прийняття звичайних законів.

Засобами та методами конституційного процесу забезпечується ефективне функціонування насамперед таких основних конституційних інститутів, як суспільний і державний лад, права та свободи людини і громадянина; державний устрій; законодавча влада, виконавча влада, судова влада й місцеве самоврядування.

Конституційний процес можна охарактеризувати як процес законодавчої діяльності, спрямованої на вироблення та змінення органами державного апарату, громадянами, повноважними особами основного закону держави.

Особливістю конституційного процесу є те, що він здійснюється не лише державною владою, а й громадянами у різних формах безпосередньої демократії чи спеціально уповноваженими органами.

Конституційний процес — це система правових норм і процедур, що регулюють порядок підготовки, розробки, прийняття й набрання чинності конституцією (основним законом), зміни, перегляду й припинення дії конституції, а також забезпечення ефективного функціонування основних конституційних інститутів протягом усього терміну дії конституції.

Конституційний процес формується під впливом політичного процесу, у ньому переломлюються політичні ідеї, інтереси й фіксується компроміс політичних сил у суспільстві з питань конституційного розвитку.

По-перше, слід зазначити, що політичні відносини є складовою конституційного регулювання. Конституційні норми встановлюють юридичні межі політичному процесу.

По-друге, як зазначає І. Кравець, у самій конституції втілюється певна політика держави, прагнення розробників проекту основного закону закріпити ті чи інші принципи та політичні цінності [14].

По-третє, суть політичної функції, яку здійснює конституція, полягає у встановленні, зміні і припиненні політичних відносин, їх

регулюванні та захисті. Норми конституції закріплюють основні засади народовладдя, форм безпосередньої демократії, систем, функцій і повноважень органів державної влади, політичних прав громадян та інших правових інститутів. Конституція визначає устрій держави, її відносини з окремими людьми та їх групами, є правовою основою політичної системи.

Конституційний процес спрямований на вироблення основного закону та внесення до нього змін, а політичний — на завоювання та втримання державної влади. І одним із інструментів утримання такої влади є прийняття нового основного закону чи внесення змін до чинної конституції. Рішення політичної еліти щодо необхідності внесення змін до основного закону, обговорення цих змін — це є політичним процесом, а поданий до найвищого законодавчого органу держави законопроект про внесення змін до конституції — це вже початок законодавчого, а саме конституційного процесу.

Конституційний процес являє собою реалізацію політичного процесу в його юридичній формі. Конституційний процес реалізує політичний і є його формою. З початком конституційного процесу політична боротьба не припиняється, а переводиться в регламентні рамки юридичного процесу.

Далі розглянемо конституційний та законодавчий процеси.

Ми виходимо з такого поняття законодавчого процесу. Законодавчий процес — це процес законодавчої діяльності, спрямованої на вироблення повноважними особами та органами державного апарату системи законів держави у формі законодавчих актів, що становлять основу законодавства країни [15].

Конституція також є законодавчим актом, однак особливим — основним законом держави, який має верховенство над іншими законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами.

Верховенство конституції означає її пріоритетне місце в системі законодавства. По-перше, норми конституції мають пріоритет над нормами законів і підзаконних актів. По-друге, самі закони й інші акти приймаються передбаченими Конституцією органами й у встановленому нею порядку. Отже, Конституція є головним джерелом права, що лежить в основі всієї системи нормативно-юридичного регулювання суспільних відносин у державі.

Принцип верховенства Конституції України прямо закріплюється в ч. 2 ст. 8 Конституції України: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Позаяк конституція є найвищим законодавчим актом держави і має свої, притаманні тільки їй властивості, процес її розробки, прийняття та зміни відрізняється від того, що застосовується до звичайних законів.

Тож виникає необхідність у застосуванні терміна «конституційний процес».

Звичайно, конституційному процесу притаманні ознаки законодавчого процесу, але, як зазначалося вище, конституційний процес може здійснюватися не лише державною владою, а й громадянами у різних формах безпосередньої демократії чи спеціально уповноваженими органами.

Отже, конституційний процес — це вид законодавчого процесу, а саме процес законодавчої діяльності, який здійснюється органами державної влади, безпосередньо громадянами чи спеціально уповноваженими органами та спрямований на підготовку, розробку й прийняття та введення в дію основного закону держави, його перегляд та внесення до нього змін.

Література

1. Чудаков М. Конституция Испании 1978 г. и ее роль в мировом конституционном процессе: сравнительно-правовой анализ // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2003 — № 1 — С. 23.
2. Пастухов В. Б. Становление российской государственности и конституционный процесс: политологический аспект // Государство и право. — 1993 — № 2 — С. 89.
3. Румянцев О. Г. Основы конституционного строя. — М., 1994. — С. 156.
4. Бородин В. В. Конституционный процесс.: Дисс. д-ра юрид. наук. — СПб., 2000. — С. 20.
5. Хакимов Р. С. Конституционный процесс в Российской Федерации: тенденции и перспективы // Пробелы в российской Конституции и возможности ее совершенствования. — М., 1998. — С. 61.
6. Зражевська Т. Д. Процесуальні гарантії конституціоналізму // Російський конституціоналізм: проблеми і рішення / РАН. Ін-т гос. і права. — М., 1999. — С. 162.
7. Орзіх М. П. Конституція України діє, конституційна реформа триває // Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Вища школа права 2000 — С. 42.
8. Иванец Г. И., Калинин И. В., Червонюк В. И. Конституционное право России: энциклопедический словарь / Под общей ред. В. И. Червонюка. — М.: Юрид. лит., 2002. — 432 с.

9. Большой юридический словарь: 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 858 с.

10. *Медведчук В. В.* Конституційний процес в Україні і організація державної влади та місцевого самоврядування. — К.: Україна, 1996. — С. 23—24, С. 28.

11. *Скрипник О. В.* Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. — К.: АПН, 2005, — С. 41, 45. Досліджував конституційний процес і П. Стецюк. Зокрема, він зазначає, що з прийняттям Декларації про державний суверенітет було розпочато конституційний процес, який визначається як процес підготовки та прийняття нової Конституції. Див.: *Стецюк П. Б.* основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: Посіб. для студ. — Львів: Астролябія, 2003. — С. 158.

12. *Ющик О. І.* Теоретичні основи законодавчого процесу: Монографія. — К.: Парламентське видавництво, 2004. — С. 166, 281.

13. Конституционное законодательство России / Под ред. Ю. А. Тихомирова. — М., 1999. — С. 10.

14. *Кравець И. А.* Сущность конституций и конституционный процесс // Правоведение. — 2002. — № 2. — С. 43.

15. *Ющик О. І.* Теоретичні основи законодавчого процесу. — С. 153.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2008.

Л. О. Лепель,
асистент кафедри теорії
та історії держави і права України,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЩО ВИРІШУЄ ПИТАННЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття присвячена проблемі правового регулювання порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу суб'єктам господарювання на концентрацію у випадках відмови на такі дії Антимонопольного комітету України, зокрема, якщо позитивний ефект від концентрації для суспільних інтересів переважає над негативними наслідками обмеження конкуренції.

Ключові слова: Економічна концентрація, Кабінет Міністрів України, Антимонопольний комітет України, позитивний ефект для суспільних інтересів.